

ԱՆՀԱՏԸ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՁ
(Ակադեմիկոս Վարդգես Միքայելյանի
ծննդյան 90-ամյակի առթիվ)

Հայտնի իրողությունն է՝ բոլոր ժամանակներում եղել են անհատներ, որոնք իրենց բնատուր խելքով, էրուդիցիայով, բացառիկ աշխատասիրությամբ, անսահման ինացությամբ, անմիջա-

կան ու պարզ, կամեցող և գործունյա բնավորությամբ առանձնացել են միջավայրից: Եվ դա ցայտուն երևում է տարիների հեռվից, երբ հետադարձ հայացքով փորձում ես ի մի բերել նրանց կենսագործունեության շրջանակները: Մեր իրականության մեջ նման անհատներից է եղել Հայրենական մեծ պատերազմի թոհուրոհի միջով փառքով անցած, գիտական տքնաջան վաստակով ակադեմիկոսի կոչման արժանացած, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» ամսագրի և «Պատմաբանասիրական հանդեսի» նախկին գլխավոր խմբագիր, ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի բաժնի վարիչ Վարդգես Ալեքսանի Միքայելյանը, ում ծննդյան 90-ամյակը լրացավ անցյալ տարեվերջին:

Վաստակաշատ հայագետի գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը լայն և ընդգրկուն է եղել՝ ներառելով հայ ժողովրդի նոր ու նորագույն շրջանների պատմության բազմաբնույթ հարցեր: Նա առաջիններից մեկն էր, ով գիտակցելով հայ գաղթավայրերի պատմության ուսումնասիրության կարևորությունը, հետազոտության թեմա ընտրեց հայկական գաղթավայրերի ուսումնասիրությունը: Վ. Միքայելյանի վաստակը հատկապես անգնահատելի է միջնադարի ամենախոշոր հայ գաղութի՝ Ղրիմի ուսումնասիրման բնագավառում: 1964 թ. լույս տեսավ գիտնականի «Ղրիմի հայկական գաղութի պատմություն» առաջին

գիրքը: Այնուհետև իրար հաջորդեցին Ղրիմի հայկական գաղթօջախների պատմության ուսումնասիրությանը նվիրված հաջորդ մենագրությունները. 1970-ին հրատարակեց «Ղրիմի հայկական գաղութի պատմություն (1801–1917)» աշխատության 2-րդ գիրքը, 1974-ին՝ «На крымской земле», 1989-ին՝ «Ղրիմահայոց պատմություն» և 2004-ին՝ «История крымских армян» (Симферополь). 1979 թ. լույս տեսավ պատմաբանի «Ծովակալ Լ. Մ. Սերեբրյակով (Ղազար Մարկոսի Արծաթագործյան: Կյանքն ու գործունեությունը)» աշխատությունը, որտեղ լուսաբանվում է հայ ծովակալի առաջնակարգ տեղն ու դերը ռուսական սևծովյան նավատորմի գործունեության պատմության մեջ, հատկապես Ղրիմի պատերազմի ընթացքում:

Նկատենք, որ Ղրիմահայոց պատմությանը նվիրված գրքերով Վ. Միքայելյանը նաև վերհանել է հայ ժողովրդի միջազգային կապերի պատմությունը: Այս առումով խոշոր արժեք ունեն «Հայ-իտալական առնչություններ, Ջենովական փաստաթղթերը ղրիմահայերի մասին» (1974 թ.) ժողովածուն և «Ղրիմահայ գաղութը Արևելք-Արևմուտք հարաբերությունների ոլորտում (13–18-րդ - դարեր)» (2000 թ.) մենագրությունը:

Հետագա տարիներն ևս Վ. Միքայելյանը շարունակել է ուշադրության կենտրոնում պահել հայ գաղթավայրի պատմությունը: Նրա նախաձեռնությամբ և խմբագրությամբ նախապատրաստվել ու հրատարակվել են «Հայ գաղթաշխարհի պատմության» հատորները:

Անվանի պատմաբանի գիտական ուսումնասիրության մյուս կարևոր ոլորտը, որտեղ նա մեծ ներդրում ունի, Հայաստանի հետ Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորման ուղղությամբ նրա անգնահատելի ծառայությունն է: 1960-ական թվականների վերջերից Վ. Միքայելյանը արցախյան հիմնահարցի արդար լուծման ակտիվ սատարողներից էր, այն սակավաթիվ պատմաբաններից, որոնք խոսքով ու գրչով աշխատում էին հանրությանը ներկայացնել այդ խնդրի սկզբնավորման հանգամանքներն ու հետևանքները: Այս առումով չճավալվելով հանդերձ՝ նկատենք, բոլորին է հայտնի, որ Արցախյան շարժման վերելքի օրերին՝ 1988 թ. մարտի 2-ին, Երևան ժամանած ԽՄԿԿ Կենտկոմի քարտուղարներ Ա. Լուկյանովին և Վ. Դոլգիխին հանձնված Լեռնային Ղարաբաղի վերաբերյալ գիտական միակ փաստաթուղթը Վ. Միքայելյանի

շարադրած բովանդակալից ու հիմնավոր տեղեկանքն էր: Պատմագիտական այս խիստ արժեքավոր փաստաթուղթը «Некоторые вопросы истории Нагорного Карабаха» վերնագրով և մասնակի լրացումներով (պատմաբան Լ. Խուրշուդյանի հեղինակակցությամբ) լույս տեսավ «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» ամսագրի 1988 թ. 4-րդ համարում: 1992 թ. տպագրվեց «Нагорный Карабах в 1918-1923 гг.: Сборник документов и материалов» խորագրով ժողովածուն, որի կազմողների ղեկավարը, պատասխանատու խմբագիրը և ընդարձակ ներածության հեղինակը կրկին Վ. Միքայելյանն էր:

Ակադեմիկոսն անուրանալի ավանդ ունի Հայկական հարցի և Օսմանյան կայսրությունում Հայոց ցեղասպանության ուսումնասիրության բնագավառում: Գերմաներենի իմացությունը նրան հնարավորություն տվեց 1989 թ. մեկնել Բոնն՝ գերմանական արխիվներում հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ նյութերի ուսումնասիրության համար: Կարճ ժամանակամիջոցում նա ժողովեց ավելի քան 3500 արխիվային միկրոկադրեր, որից 1000-ից ավելին տեղ են գտել 1995-ին նրա կազմած «Армянский вопрос и Геноцид армян в Турции (1913–1919). Материалы Политического архива м-ва иностр. дел Кайзеровской Германии» վերնագրով ժողովածուում՝ առաջաբանով, ներածությամբ և հմուտ ծանոթագրություններով: Ինչպես իրավագիտրեն նկատվել է, Վ. Միքայելյանին տրնաջան, պատասխանատու և հայրենասիրական այս գործին մղել է այն իրողությունը, որ թուրքական կառավարող շրջանները, պաշտոնական և ոչ պաշտոնական պատմագրությունը, քարոզչական ողջ մեքենան ջանում էին (այսօր ևս՝ առավել ճիգերով ու ցինիզմի հասնող անդրդվելիությամբ) «ապացուցել», որ Օսմանյան կայսրությունում հայերի ցեղասպանություն չի եղել:

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտը հիշյալ ժողովածուն 2004 թ. հրատարակեց գերմաներեն՝ “Die armenische Frage und der Genozid an den Armenien in der Türkei (1913-1919). Dokumente aus dem politischen Archiv des deutschen auswärtigen Amts. Zusammengestellt und eingeleitet von Prof. Dr. Wardges Mikaeljan” - վերնագրով (ավելի քան 40 մամուլ):

Նկատենք նաև, որ 1980-ական թվականներից Վ. Միքայելյանը տասնյակ հոդվածներ, գրքեր է հրատարակել, ժողովածուներ

կազմել հայոց ցեղասպանության մասին, այն ժխտողների ու կեղծարարների դեմ: Այսպես, 1991 թ. նա հրատարակեց «Генрих Фирбюхер. Армения, 1915. Уничтожение Турцией культурного народа» 1997-ին՝ «Գերմանացի դիվանագետները հայոց ինքնապաշտպանական մարտերի մասին (1915)» գրքերը և այլն:

Ակադեմիկոս Վ. Միքայելյանը գիտական արդյունավետ աշխատանքը զուգակցել է գիտախմբագրական-գիտակազմակերպչական եռանդուն գործունեությանը: Խմբագրական-հրատարակչական աշխատանքը նրա համար տարերք էր, ինքնաբոլիս նվիրում: Դեռևս 1955–1959 թթ. աշխատել է «Սովետական Հայաստան» ամսագրի խմբագրությունում: Երկար տարիներ՝ 1972–1987 թթ., եղել է ՀՀ ԳԱ ավագագույն՝ «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» ամսագրի գլխավոր խմբագիրը:

1989–1990 թթ. Վ. Միքայելյանը հիմնադրեց և խմբագրեց «Գոյամարտ» շաբաթաթերթը, որի առաջնահերթ խնդիրը պատմա-հայրենասիրական բնույթի հարցերի և արցախյան հիմնախնդրի լուսարանումն էր:

1999 թ. Վ. Միքայելյանը նշանակվում է հայագիտական ու հասարակագիտական մեծ համրավ ունեցող «Պատմա-բանասիրական հանդեսի» գլխավոր խմբագիր: Իր համարձակ, նախաձեռնողական քայլերով նա հանդեսի հեղինակությունը մի նոր մակարդակի բարձրացրեց: Վերոհիշյալ բոլոր պարբերականներում Վ. Միքայելյանը հանդես է եկել և՛ որպես խմբագիր, և՛ որպես ակտիվ հեղինակ:

Իրավամբ, նշանավոր պատմաբանը գիտական-խմբագրական տարիների իր տքնաջան և շնորհակալ գործունեությամբ, պատմության ու բանասիրության խոր իմացությամբ և նուրբ դիտողականությամբ անջնջելի հետք է թողել մեր իրականության մեջ:

Ակադեմիկոս Վ. Միքայելյանը մեր ժողովրդի նվիրյալ այն գավակներից էր, ով ոչ միայն իր գիտական անուրանալի վաստակով, խմբագրական-հրատարակչական, գիտամանկավարժական եռանդուն գործունեությամբ, այլև մարդկային ու քաղաքացիական հարուստ նկարագրով իր ուրույն և մշտամնա տեղն ունի մեր երախտավորների շարքում:

ԱՆՈՒՇԱՎԱՆ ԶԱՔԱՐՅԱՆ